

SOC423

**Náboženství v soudobém světě: problémy
a koncepty**

Lekce 2:

**Náboženství jako problematický sociologický
koncept.**

25. 2. 2009

Kontexty pro definování náboženství

- 1) Náboženský
- 2) Běžný jazyk
- 3) Institucionálně-administrativní
- 4) **Akademický**

Náboženství jako sociální jev

- Bez ohledu na otázku, zdali se náboženství vztahuje k nějakým reálně existujícím *nadpřirozeným* či *nadempirickým* skutečnostem, o něm platí, že je vyjadřováno skrze *lidské* ideje, symboly, pocity, praktiky a organizace.
- Tyto projevy náboženství jsou *výtvorem sociálních interakcí, struktur a procesů*, které současně samy ovlivňují.
- Sociologické studium náboženství se snaží vyložit a vysvětlit právě tuto stránku existence náboženství.

Náboženství jako teoretický koncept

- Každá definice náboženství do implikuje určité *teoretické závěry* a – naopak - každé teoretizování o náboženství v sobě nese alespoň *implicitní definici náboženství*.
- Náboženství jako **koncept**, nikoliv „substance“, která je reálně přítomna „vně“ pozorovatele a pouze čeká na své odhalení.
- Koncepty jsou *ideje*, které nám umožňují *uspořádat* „materiál“ empirického světa za účelem *vysvětlení* či *porozumění*.

Náboženství v sociologických teoriích

- Problematická povaha „náboženství“ je výzvou sociologické teorii, protože nezapadá do teoretických kategorií užívaných těmi sociálními teoretiky a badateli, kteří pokládají náboženství jak relativně *jednoduchou, unitární* instituci či praxi.
- Sociální teoretizování o náboženství často opomíjelo/opomíjí *mnohovrstevnatost a sociálně konstruovaný charakter* „náboženství“.
- Asad: kritika „náboženství“ pojímaného jako „transhistorická esence“ → otázka *moci*

Náboženství jako generický objekt?

- Není vhodné pojímat náboženství jako **generický objekt**, tj. rodovou kategorií, která má své „druhově specifické“ podoby.
- Plodnější cestou sociologického zkoumání náboženství je cesta analýzy různých situací, v nichž je „náboženství“ a jeho význam konstruován, připisován či problematizován.
- Opuštění snahy najít jednotnou *univerzální, transhistorickou a transkulturní* definici náboženství.
- Asad: genealogické zkoumání diskurzivních procesů, skrze něž se ustavovaly definice náboženství.

Náboženství jako etnocentrická a politická kategorie

- Samotná kategorie „náboženství“ může být chápána jako intelektuální vynález *modernity*, resp. *osvícenství*.
- Asad: koncept náboženství je vedlejším produktem zvláštních historických a politických podmínek západní modernity.
- Naše definice náboženství, které akcentují *kognitivní* rovinu náboženství a jeho *privatizovanou* povahu (a vytyčují je jako normativní), jsou specificky západním produktem moderního *sekulárního/sekularizovaného státu*.
- Koncept náboženství slouží *moderním* politickým cílům a odráží *moderní* politické podmínky → náboženství jako alter ego moderního demokratického státu.

Sociálně konstruktivistický přístup k náboženství (Beckford)

- Snaha analyzovat *procesy*, jimiž je kategorie „náboženství“ v různých situacích uchopována, potvrzována, zpochybňována, atakována, odmítána, nahrazována, transformována apod.
- Otázka, zdali lidé zakoušejí náboženství ve formách, které nejsou „před-vytvořeny“ (*pre-constructed*), je ponechána otevřená.
- Kategorie „náboženství“ i „ne-náboženství“ (*non-religion*) a hranice mezi nimi jsou **sociálně utvářené**.
- Sociální konstruktivismus jako *analytická strategie* použitá za účelem zkoumání lidského/sociálního fenoménu.

Náboženství jako interpretativní kategorie

- Není vhodné o **náboženství** uvažovat jako o kategorii existující nezávisle na lidských aktérech a sociálních institucích.
- „Náboženství“ představuje **interpretativní kategorii**, kterou lidé aplikují na celou řadu jevů, z nichž většina se vztahuje na otázky „posledního smyslu“ (*ultimate meaning*) či hodnoty.
- Kategorie náboženství je neustále „vyjednávána“ (negotiated), a její význam proto musí být nahlížen v sociálních kontextech, v nichž je jí užíváno.

Výhody sociálně konstruktivistického přístupu

- Tento přístup se vyhýbá krajním pozicím *nominalismu* a *esencialismu*.
- Námitku ohledně *nejasnosti* vymezení hranic „náboženství“ lze odmítnout poukazem na *nejasnost každodenní praxe* dávání významu kategorii náboženství samotné.
- Nejasnost kategorie „náboženství“ není pro sociální vědce problémem, ale naopak **výzvou**.

Náboženství jako předmět „vyjednávání“

- Význam obecných konceptů, jako jsou „náboženství“, „rodina“, „dětství“ či „právo“, se v průběhu času proměňuje.
- Termín „**vyjednávání**“ (*negotiation*) odkazuje k debatám a sporům o **praktických významech** připisovaných základním kategoriím společenského života.

Veřejně uznaný status náboženství

- Oficiální status „náboženství“ má své **výhody**:
 - Právní ochrana
 - Daňové zvýhodnění
 - Společenské uznání
- Přináší současně ovšem i některé **nevýhody**:
 - Právní omezení
 - Negativní konotace spojené s „náboženstvím“

Náboženství a Listina základních práv a svobod

➤ **Hlava 2., Oddíl 1., Článek 16:**

(1) Každý **má právo svobodně projevovat své náboženství nebo víru** buď sám nebo společně s jinými, soukromě nebo veřejně, bohoslužbou, vyučováním, náboženskými úkony nebo zachováváním obřadu.

(2) Církev a náboženské společnosti spravují své záležitosti, zejména ustavují své orgány, ustanovují své duchovní a zřizují řeholní a jiné církevní instituce nezávisle na státních orgánech.

(3) Zákon stanoví podmínky vyučování náboženství na státních školách.

(4) Výkon těchto práv **může být omezen zákonem**, jde-li o opatření v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu veřejné bezpečnosti a pořádku, zdraví a mravnosti nebo práv a svobod druhých.

Náboženství a právní rámec

- Právní řády společností upravují pozici náboženství s ohledem na garanci práva jedinců na svobodné vyznávání (a praktikování) náboženské víry → praktický problém **vymezení** náboženství/náboženského
- *Explicitní* kritéria pro stanovování *hranic* pro oddělení náboženství od ne-náboženství často nejsou předem formulována.
- Právní ochrana svobody náboženské víry *automaticky negarantuje* možnost svobodného praktikování náboženské víry.
- Nesoulad mezi svobodou **věřit** a svobodou **jednat podle dané víry** bývá zdrojem společenských kontroverzí.

Náboženství a společenské kontroverze

- Náboženské rouhání (blasfémie)
- Náboženství ve vzdělávacím systému
- Nová náboženská hnutí („sekty“)
- Veřejné vystavování náboženských symbolů
- Užívání halucinogenních a psychotropních látek pro náboženské účely